

จตุโลกบาล: คติความเชื่อเดิม รูปแบบทางความงามทางสุนทรียภาพที่แตกต่าง ในประเทศอินเดีย จีน ญี่ปุ่น ไต้หวัน และเกาหลีใต้

Four Guardians of the World: Ancient Belief and the Form of Unique Aesthetic Beauty in India, China, Japan, Taiwan and South Korea.

วันชัย แก้วไทรสุน ¹

บทคัดย่อ

ความงามทางสุนทรียภาพของรูปจตุโลกบาล ที่นักออกแบบหรือช่างได้สร้างผลงานตั้งแต่เริ่มในศิลปะอินเดีย ส่งอิทธิพลให้กับจีน เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ส่งผ่านให้กับญี่ปุ่น จีนส่งผ่านให้กับไต้หวัน นักออกแบบหรือช่างต่างยึดคติความเชื่อที่มีมาตั้งแต่ในอินเดีย เชื่อว่าทั้งสี่จตุโลกบาลเป็นผู้ดูแลพระพุทธศาสนาทั้งสี่ทิศ ปกป้องพระพุทธศาสนาและผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะประเทศที่นับถือพุทธมหายาน ยึดพระสูตรสุวรรณประภาโศตมสูตร แต่ในเชิงการออกแบบแต่ละประเทศสร้างจตุโลกบาลที่มีรูปแบบทางความงามที่ต่างกันไปตามความเหมาะสมของสถานที่ วัสดุ ช่าง ปัจจัยของผู้มีความศรัทธารวมทั้งฐานะของผู้สร้าง ในศิลปะอินเดีย จีน เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น ระยะเริ่มแรกการเรียกชื่อยังไม่กำหนด มากำหนดในชั้นหลัง สัญลักษณ์ที่ถือก็ไม่กำหนดตายตัว ใบหน้าส่วนใหญ่แสดงหน้าตาดุ สวมชุดเกราะทหาร รูปแบบของปีศาจก็แตกต่างกันตามความนิยมของช่าง ถ้ามีการลงสีก็ต่างกันออกไปไม่ตายตัว อีกทั้งการเลือกใช้วัสดุก็ขึ้นกับพื้นที่ในวัดถ้ามีการใช้วัสดุเป็นดินเหนียวสีเป็นรูปแบบประติมากรรมลอยตัว บางแห่งเป็นภาพสลักหิน ไม่ลงสี ถ้าเป็นการสลักหินตามหน้าผาเป็นภาพนูนสูง ในระยะหลังประมาณราชวงศ์หยวนลงมา ช่างสร้างจตุโลกบาลในอาคาร และมีการกำหนดคิวหารของจตุโลกบาล พบว่าใช้ดินเหนียวสี ปูน หิน จนพบว่ามีการใช้แผ่นเหล็กสร้างจตุโลกบาล ไม่เขียนสี เน้นชุดเกราะทหาร ถือสัญลักษณ์ สามารถที่จะเคลื่อนย้ายในการตั้งรูปจตุโลกบาลไว้ประตูทางเข้าของวัด เป็นการจำกัดพื้นที่ของวัดทำให้เกิดความงามของรูปแบบศิลปะแนวใหม่เกิดขึ้น ดังนั้นแล้วนักออกแบบหรือช่างจะต้องอาศัยข้อมูลทางความรู้ความเข้าใจเรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมาของรูปแบบจตุโลกบาล คติความเชื่อ ความเข้าใจแผนผังของวัด การเลือกใช้วัสดุ เทคนิคการสร้างงานเพื่อให้เกิดความงามตามยุคสมัยของสังคม

คำสำคัญ : จตุโลกบาล คติความเชื่อ ความงามทางสุนทรียภาพ

¹ อาจารย์พิเศษ คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Abstract

Aesthetic beauty of the image of Four Guardians of the World created by designers or craftsmen since the early period of Indian art influenced China and South Korea. Then, both countries transferred the belief to Japan while China transferred it to Taiwan. Designers and craftsmen adhered to the ancient belief obtained from India. It is believed that Four Guardians of the World are the guardian of four directions in Buddhism, protect Buddhism and faithful believers in Buddhism. The countries where Mahayana sect of Buddhism was strongly established would rely heavily on Phrasutra Suwanprapha Sottamasutra. However, Four Guardians of the World could be differently designed in each country, depending on appropriateness of the place, materials, craftsmanship, and funds of the believers who are creators. In Indian, Chinese, South Korean, and Japanese art, the name was not determined until years later. The symbols were not fixed. Most of the images had austere faces, wore armour and the evil forms were different according to the craftsmen's preferences. If the plaques were applied, colors were chosen differently, and materials used depended on where the images were located. At cave temples, painted earth was used to create sculpture in the round while paintless stone carving was preferred in some other places. In the later periods from Yuan Dynasty, Four Guardians of the World was built indoor with its specific building. Painted earth, cement, stone, and metal sheet were used for creating Four Guardians of the World. The image itself was paintless, wore armour and carried symbol, and it could be moved to the temple entrance which helped limit the temple area and reflected the new form of decorative arts. Therefore, designers or craftsmen would have to rely on knowledge and understanding of history of Four Guardians of the World, belief, understanding of the temple layout, material selection, and artistic technique to create contemporary fineness of the sculpture.

Keywords: Four Guardians of the World, Belief, Aesthetic Beauty

ที่มาและความสำคัญ

รูปแบบจตุโลกบาลของวัดใจเกษฯ กรุงโซล มีความแปลกกว่ารูปจตุโลกบาลที่อื่น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการศึกษาเปรียบเทียบหาความเป็นมาของจตุโลกบาล ความงามของรูปแบบจตุโลกบาลที่นักร้องแบบหรือช่างทางวัฒนธรรมจะต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ต้องอาศัยข้อมูลความรู้ความเข้าใจเรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมาของรูปแบบจตุโลกบาล คติความเชื่อ ความเข้าใจแผนผังของวัด และจะต้องมีความรู้เรื่องของความงามทางสุนทรียศาสตร์ของรูปจตุโลกบาล ผ่านกระบวนการศึกษาทางศิลปะมาช่วยอธิบาย ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งสำคัญที่นักร้องแบบหรือช่างจะละเลยไม่ได้

ดังนั้นผู้เขียนจึงมีความสนใจและนำเสนอข้อมูลนี้เพื่อเป็นแนวทางกับนักร้องแบบทางวัฒนธรรม จะได้นำแนวคิดของผลที่ได้จากการศึกษานี้ไปใช้ในการออกแบบต่อไป สำหรับขั้นตอนการศึกษาเริ่มจากการนำเสนอข้อมูลด้วยการยกตัวอย่างเปรียบเทียบให้เห็นภาพ โดยมีได้ลำดับพัฒนาการทุกยุคสมัยแต่จะเน้นงานประติมากรรมเป็นหลัก จากรูปแบบจตุโลกบาลที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย ส่งอิทธิพลเปลี่ยนผ่านให้กับประเทศจีน ประเทศเกาหลีใต้ และเพื่อให้เห็นการศึกษาในครั้งนี้ได้เห็นความงามทางสุนทรียภาพของจตุโลกบาลที่แตกต่างกันได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงนำรูปแบบจตุโลกบาลในประเทศญี่ปุ่นกับประเทศไต้หวัน นำมาวิเคราะห์เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นรูปแบบความแตกต่างได้มากและเกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น

คติความเชื่อการสร้างจตุโลกบาล

จตุโลกบาลหมายถึง เทพผู้ปกป้องทั้ง 4 ทิศ เป็นเทพในชั้นจตุมาหาราชิกา ถือเป็นเทพชั้นรองในศาสนาพุทธ สถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีหน้าที่ดูแลทางเข้าสวรรค์ในประเทศเกาหลีเรียกว่า Sach On Wang ในประเทศจีนเรียกว่า Ssu Tien-Wang และในประเทศญี่ปุ่นเรียกว่า Shi-tenno (ผาสุข อินทราวุธ, 2543, หน้า 203,221 และดูใน อ้อมพร ตันกิติภิญโญ, 2546, หน้า 4) จตุโลกบาลมี 4 องค์คือ เวสสุวรรณ เป็นเทพประจำทิศเหนือ วิรุฬหก คือเทพประจำทิศใต้ ธรธร เป็นเทพประจำทิศตะวันออก และวิรูปักษ์ เป็นเทพประจำทิศตะวันตก เทพจตุโลกบาลนี้ เดิมเป็นเทพในศาสนาฮินดู ที่ศาสนาพุทธยืมเข้ามามีบทบาทสำคัญในพุทธประวัติ (อ้อมพร ตันกิติภิญโญ, 2546, หน้า 5) สามารถสรุปความสำคัญกล่าวได้ดังนี้

ในคัมภีร์ลัทธิธรรมปฎนทริกสูตร คัมภีร์นี้ต้นฉบับน่าจะมีความไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ 6 บทที่ 1 กล่าวถึงจตุโลกบาลว่าเป็นหนึ่งในพุทธบริษัทที่ได้ฟังพระธรรมเทศนา (Sookjai, online) และในบทที่ 7 ว่าด้วยนิทานเปรียบเทียบเรื่องเมืองเนรมิต กล่าวว่าจตุโลกบาลตีกลองสวรรค์ (ก่ง ฮุก, online)

ในคัมภีร์ลัทธิวิสตะระ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยพุทธประวัติ ไม่ทราบปีที่แน่นอนในการแต่ง แต่มีหลักฐานในการแปลเป็นภาษาจีนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 (จิรัชสา ศาษาชีวะ, 2549, หน้า 76) กล่าวถึงจตุโลกบาลดังนี้

อถัยยที่ 2 สมุตสาหปริวรรต กล่าวว่า จตุโลกบาลรอคอยที่จะถวายบาตรแก่พระพุทธเจ้า ซึ่งกำลังจะเสด็จลงมาจุติยังโลกมนุษย์

อถัยยที่ 7 ชนมปริวรรต กล่าวว่า จตุโลกบาลมาลากรถทรงของพระนางสิริมหามายา ขณะเสด็จกลับกรุงเทวทหะเพื่ออุปประสูติกาล ครั้นผ่านสวนลุมพินี พระนางสิริมหามายาทรงเจ็บพระครรภ์และประสูติพระราชโอรสเจ้าชายสิทธัตถะ จตุโลกบาลและเทพองค์อื่นๆ ได้ส่งพระองค์ด้วยน้ำหอมและโปรยดอกไม้ไม่ขาด

อถัยยที่ 15 อภิเนษกรรมณปริวรรต กล่าวว่า จตุโลกบาลสั่งให้ยักษ์รอรับเท้าม้ากัณทกะ ขณะเจ้าชายเสด็จออกภิเนษกรรมณ และจตุโลกบาลพร้อมด้วยบริวารนาค คนธรรพ์ ยักษ์กุมภันท์ ได้รอนมัสการในทิศของตน

อถัยยที่ 24 ตระปุระภัลลิกะปริวรรต กล่าวว่า จตุโลกบาลนำบาตรทำด้วยทองคำ 4 ใบมาถวายพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้แล้ว แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงยอมรับ จตุโลกบาลจึงนำบาตรเงิน บาตรแก้วไพฑูรย์ บาตรแก้วพลี บาตรแก้วทับทิม บาตรเพชร จำนวน 4 ใบ มาถวายตามลำดับแต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงยอมรับ ในที่สุดพระพุทธเจ้าทรงยอมรับบาตรศิลา (เช่นเดียวกับพระอติตพุทธ) 4 ใบจากจตุโลกบาล แล้วทรงอธิษฐานให้บาตรกลายเป็นบาตรใบเดียว โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสอำนวยการแก่จตุโลกบาลทั้ง 4 องค์ (อ้อมพร ตันติภิญญ, 2546, หน้า 5)

ในพระสูตรสุวรรณประภาโสตตมสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่มีความนิยมมากในประเทศที่นับถือพุทธมหายาน มีนักวิชาการที่ค้นพบหลักฐานที่เก่าก่อนพุทธศตวรรษที่ 10 ที่กาฐมาณฑุ ประเทศเนปาล (สุวิไล บุญวัชรชัย, 2561, หน้า 9) กล่าวถึงเกี่ยวกับจตุโลกบาลดังนี้

บทที่ 7 จตุมหาราชปริวรรต ว่าด้วยมหาราชสี่พระองค์ มีข้อความสำคัญคือ มหาราชทั้งสี่ พระองค์จะทำการคุ้มครอง ป้องกันและปลดเปลื้องแค้นแค้นให้รอดพ้นจากภัยอันตรายและอุปสรรคทั้งปวง หากมนุษย์ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ให้ความเคารพในพระสูตรนี้ มหาราชทั้งสี่ก็จะละทิ้งแค้นแค้นไปหมายภัยหนะก็จะเกิดขึ้น (สุวิไล บุญวัชรชัย, 2561, หน้า 8) บทที่ 15 ยักษาศรยรักษาปริวรรต ว่าด้วยการอารักขาของยักษ์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอันสงส์ของผู้ทำการเผยแผ่และผู้ฟังสุวรรณประภาโสตตมสูตรว่าจะได้รับการอารักขาจากเทพเทวดาและยักษ์ เช่น พระมหาพรหม มหาเทพในไตรตรึงษ์ พระสรวิชาติ พระอินทร์ ทำวมหาราชทั้งสี่ เป็นต้น ถึงแม้ยักษ์และเทพอสูจะเป็นที่หวาดกลัวของสรรพสัตว์ เพราะมีฤทธิ์กำลังมากแต่สำหรับผู้เผยแผ่และผู้ฟังสุวรรณประภาโสตตมสูตรนี้ ยักษ์และเทพอสูเหล่านี้จะเข้าไปให้การคุ้มครองและอารักขาพวกเขา จากภัยอันตรายต่าง ๆ (สุวิไล บุญวัชรชัย, 2561, หน้า 21)

รูปแบบความงามทางสุนทรียภาพจตุโลกบาลในศิลปะอินเดีย

ในศิลปะอินเดียเป็นพื้นที่เริ่มคติความเชื่อในการสร้างจตุโลกบาล ซึ่งนักวิชาการพบว่าเป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดคือที่รัฐคุปตะสมัยอินเดียโบราณและต่อมาพบที่ภาพพุทธประวัติสมัยอมราวดี ผู้เขียนจึงนำมาเป็นต้นแบบแนวคิดของการสร้างรูปจตุโลกบาลเริ่มแรก

รูปประติมากรรมจตุโลกบาลที่เก่าที่สุดอยู่ที่ประตูรั้วสุพรรณภูมิ ในรัชสมัยประเทศ จัดเป็น ศิลปะแบบอินเดียโบราณตรงกับราชวงศ์โมริยะ ราวพุทธศตวรรษที่ 3 - 6 จตุโลกบาลรูปนี้นักวิชาการ กำหนดว่าราวพุทธศตวรรษที่ 5 (อัมพร ตันกิติภิญโญ, 2546, หน้า 9,37) เป็นรูปชายอยู่ในท่ายืน บนคนแคระ ขาซ้ายตั้งขาขวายกขึ้นเท้าขึ้น พนมมือ นุ่งผ้าสั้นเหนือเข่าต่ำกว่าสะดือ โปกผ้ารัดเอว ชายผ้าตกลงมาด้านหน้า ไม่ใส่เสื้อแต่มีสไบเฉียงพาดจากไหล่ซ้ายเฉียงมาทางขวา มือทั้งสองใส่ กำไล ที่ต้นแขนมีเครื่องประดับทั้งซ้ายขวา ที่คอห้อยเครื่องประดับ ส่วนหัวประดับ ผ้าโพกหัวและ ห้อยต่างหูทั้งสองข้าง นักออกแบบสร้างเป็นประติมากรรมแบบนูนสูงสลักหิน เป็นความงามที่ช่าง สร้างเป็นภาพเหมือนจริงยกมือวันทา ใบหน้าคนพื้นเมือง ตามองมาด้านหน้า ไม่แสดงอาการดูร้าย แต่ประการใด แต่องค์ประกอบที่แสดงให้อยู่ในอำนาจ ควบคุมปีศาจความชั่วร้ายได้อยู่คือรูปคน แคระที่ถูกเหยียบอยู่ด้านล่างของภาพ นอกจากนั้นพบภาพด้านข้างเป็นรูปสตรียืนคู่เหยียบปีศาจ สลักหินนูนสูงคู่ประกอบ (เป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาต่อไป) สำหรับรูปจตุโลกบาลนี้ช่างนักออกแบบยึด ถือคติความเชื่อตามคัมภีร์ที่ว่า จตุโลกบาลปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา (ดูภาพที่ 1 ประกอบ)

มีตัวอย่างที่น่าสนใจอีกรูปหนึ่งจากคติความเชื่อการสร้างรูปจตุโลกบาลในศิลปะอินเดียสมัย อมราวดี เป็นภาพประวัตินพระพุทธรูปเจ้าประสูติ พบที่เมืองนาคราชในโกณฑะ ในรูปเป็นการแสดง สัญลักษณ์ด้วย “รอยพระบาท” บนผืนผ้าที่ถือโดยจตุโลกบาลทั้งสี่ (เชษฐังคังสัญลักษณ์, 2558, หน้า 84) จากในรูปของจตุโลกบาล สุนทรียภาพของภาพนี้เป็นการแสดงภาพที่เป็นเรื่องราว มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ สัญลักษณ์รูปพระพุทธรูป 3 แห่งคือฉัตรและแล้ หมอน้ำ ส่วนที่สามคือรอยพระบาทบน ผืนผ้า เป็นภาพแกะสลักเหมือนจริง ภาพจตุโลกบาลแสดงเป็นภาพชายทั้ง 4 อยู่ในท่ายืนถือผืนผ้า ที่มีรอยพระพุทธรูป ซึ่งนักวิชาการกล่าวว่ารอยพระพุทธรูปนี้เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูป ผืน ผ้ามีความยาวห้อยตกลงมาทางด้านหน้าและทางด้านหลัง ชายผ้าตกลงมาต่ำกว่าเข่าเล็กน้อย การ นุ่งผ้าของจตุโลกบาลทั้งสองคู่ นุ่งผ้ารัดเอวยาวลงมาถึงข้อเท้า ชายผ้าด้านหน้าตกลงมาเป็นวงโค้ง ไม่สวมเสื้อ ประดับเครื่องประดับที่ต้นแขนที่คอประดับห้อยกรงคอ บนศีรษะโพกผ้า ที่หูห้อยต่างหู ต่ำลงมาถึงไหล่ ใบหน้าทุกองค์หันมาทางพระนางสิริมหามายา เป็นภาพที่แสดงลักษณะเหมือนจริง จากภาพนี้ทำให้เราเข้าใจได้ว่าจตุโลกบาลนั้นคติความเชื่อแรก ๆ ไม่ได้สร้างรูปจตุโลกบาลยืนเฝ้า ประตูรักษาพระพุทธศาสนาอย่างเดียว ภาพนี้อาจยึดคติความเชื่อตามคัมภีร์ลิลิตวิสตระ ธรรมายัต 7 ที่ว่าหลังจากพระพุทธรูปเจ้าประสูติ จตุโลกบาลและเทพองค์อื่น ๆ ได้ส่งพระองค์ด้วยน้ำหอมและ โปรยปรายด้วยดอกไม้ เป็นภาพที่แสดงพุทธประวัติของพระพุทธรูป (ดูภาพที่ 2 ประกอบ)

จิตโลกบาล: คติความเชื่อเดิม รูปแบบทางความงามทางสุนทรียภาพที่แตกต่าง
ในประเทศอินเดีย จีน ญี่ปุ่น ไต้หวัน และเกาหลีใต้

ภาพที่ 1 จิตโลกบาลประดับที่รั้วการหุด

ที่มา : <http://buddhistart.arthistory.northwestern.edu/arthistory>

ภาพที่ 2 ภาพการประสูติพระพุทธเจ้า ศิลปะอมราวดี

ที่มา : เชษฐัง ดึงสัญชสี, 2558 , หน้า 84

รูปแบบและความงามทางสุนทรียภาพจิตโลกบาลในศิลปะจีน

ในประเทศจีนจิตโลกบาลมีฐานะเป็นเทพธรรมบาล เป็นเทพที่มีหน้าที่ปกป้องพระพุทธศาสนา โดยเฝ้าประตูทางเข้าวิหารหรือยืนเคียงข้างพระประธานในวิหาร เทพธรรมบาลมี 24 องค์ เทพธรรมบาลจะมีลักษณะหน้าตาคล้าย นางกั้ว เพื่อขับไล่ภูตผีปีศาจ ไม่ให้มารบกวนพระศาสนามารวมถึงผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาด้วย เมื่อเทพธรรมบาลอยู่เป็นคู่และทำหน้าที่เฝ้าประตูวัดหรือเป็นเทพบริวารเคียงข้างพระประธานในวัดจะเรียกว่าทวารบาล (ผาสุข อินทราวุธ, 2543, หน้า 7) คติการสร้างรูปทวารบาลก็มีมาแล้วในศิลปะอินเดียที่โคนเสาซุ้มประตูโตรณะ (Torana) ของสถูปสาญจี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 6 (ดิษฐ์พงศ์ เนตรล้อมวงศ์, 2546, หน้า 2)

หลักฐานทางด้านเอกสารฉบับเก่าสุดที่พบขณะนี้แปลพระสูตรสุวรรณประภาโสตามสูตร ชื่อว่า “จินกวมหิงจิง” เมื่อปีพ.ศ. 955-960 (สุวิไล บุญธวัชชัย, 2561, หน้า 12) จตุโลกบาลในประเทศจีน เป็นอิทธิพลเผยแพร่พระพุทธศาสนาหายานมาจากประเทศอินเดีย ผ่านเส้นทางเอเชียกลาง เตือกีสถาน ตามหลักฐานอย่างเป็นทางการในสมัยของพระเจ้ามิ่งตี้ แห่งราชวงศ์หยันตอนปลาย (พ.ศ. 601-619)

จตุโลกบาลในประเทศจีนพบว่าการสร้างเป็นจำนวนมาก ผู้เขียนจึงขอยกตัวอย่างจตุโลกบาลที่สร้างด้วยวัสดุต่างกัน วัสดุที่ใช้ดินเหนียวสี จตุโลกบาลที่เขียนลงบนผ้าไหม จตุโลกบาลที่ใช้เทคนิคสลักหิน และเลือกการสร้างจตุโลกบาลในวิหารที่วางเป็นคู่ เพื่อให้เห็นรูปแบบที่ต่างกันโดยลำดับ

ตัวอย่างรูปจตุโลกบาลในถ้ำตุนหวงถ้ำที่ 45 สร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์ถัง ราวพ.ศ. 1148-1323 ทั้งหมดเป็นรูปปั้นดินเผาเหนียวสี การจัดวางองค์ประกอบสมดุลเป็นรูปบุคคลชายชาวเทากัน มีพระศากยมุนีเป็นประธานของภาพ ประดิษฐานบนฐานบัวยกสูง ขนาบด้วยพระสาวกทางขวา คือ พระอานนทียืนบนฐานบัว ซ้ายมือพระกัสสปะยืนบนฐานบัว ถัดจากพระสาวกทั้งสององค์เป็นพระโพธิสัตว์ และถัดจากพระโพธิสัตว์รูปด้านหน้าทั้งสององค์เป็นโลกบาล (lokapala) รวมเรียกว่าราชาสวรรค์ (heavenly king) (Roderick, Susan & Neville, 2016 : 51) (ในสมัยราชวงศ์ถังนี้พบว่าเอกสารยังไม่เรียกชื่อเฉพาะของจตุโลกบาล เรียกรวมว่าโลกบาลหรือราชาสวรรค์ เพื่อความชัดเจนผู้เขียนจึงขอเรียกจตุโลกบาลแทน) จตุโลกบาลประทับยืนบนบัว ขวามือคือวิรูปักษ์ ราชาแห่งทิศใต้ เวสสุวรรณราชาแห่งทิศเหนือ รูปของจตุโลกบาลทั้งสององค์ยืนเท้าเอวเหยียบมนุษย์ตัวเล็กที่สื่อถึงสิ่งชั่วร้าย อีกมือหนึ่งของทั้งสององค์ ยกขึ้นกำถ้อยสัญญาลักษณะประจำองค์ (หักขารุด) จตุโลกบาลทั้งสองสวมชุดทหารเขียนสี ใบหน้าหน้าตาดุร้าย ตาโปน ขมวดคิ้ว ไว้หนวด ผมเป็นลอนมัดจุกชูขึ้นเหนือศีรษะ ในขณะที่เหล่าพระโพธิสัตว์และพระศากยมุนี มีพระพักตร์ที่สื่อถึงความเมตตา สงบนิ่ง ความงามทางสุนทรียภาพ ของจตุโลกบาลจะขัดกับเหล่าพระโพธิสัตว์ พระสาวก แสดงทิศทางมองออกมาสู่เบื้องหน้า ทำหน้าที่ดูแลพระพุทธศาสนา ยืนตำแหน่งหน้า ตามคติเมื่อผ่านจตุโลกบาลเข้ามาแล้ว จะเข้าถึงวิหารหลักที่พระศากยมุนีเป็นประธาน (ดูภาพที่ 3 ประกอบ)

ภาพที่ 3 ถ้ำตุนหวง ถ้ำที่ 45

ที่มา : Roderick, Susan & Neville, 2016, p.51

ในถ้ำตุนหวงยังมีหลักฐานที่พบในจิตรกรรม ที่วาดรูปจิตโลกบาลลงบนผ้าไหม จัดอยู่ในสมัยราชวงศ์ถัง ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์บริติช ประเทศอังกฤษ ซึ่งการสร้างภาพจิตรกรรมรูปจิตโลกบาลมีการทำมาก่อนแล้วในสมัยราชวงศ์สุย (Fan, 2010 : 51) ทำให้เราเข้าใจได้ว่าการสร้างรูปจิตโลกบาลไม่ได้ทำในรูปแบบประติมากรรมเท่านั้น ยังสามารถสร้างรูปแบบในผลงานจิตรกรรมด้วย ยกตัวอย่างภาพเวสสวัณกับวิรูปักษ์ ทั้งสองภาพอยู่ในชุดนักรบ อยู่ในท่ายืนเหยียบปีศาจ เวสสวัณถือสัญลักษณ์เจดีย์ด้วยมือขวา มือซ้ายถือกระบี่ วิรูปักษ์ถือกระบี่มือซ้าย มือขวาจับด้านบนของกระบี่ ทั้งสององค์รูปร่างอ้วน ใบหน้าทั้งสองไว้หนวดเครา หน้าดุตาโต บนศีรษะมีกระบังสวมมัดจุณม ด้านหลังศีรษะมีประภามณฑลวงกลมประดับ (ดูภาพที่ 4-5 ประกอบ)

ภาพที่ 4 เวสสวัณ (Tamonten) (เหนือ)

ภาพที่ 5 วิรูปักษ์ (Komokuten) (ตะวันตก)

ที่มา: <https://www.onmarkproductions.com/html> ที่มา: <https://www.onmarkproductions.com/html>

ถ้ำหลงเหมิน มีถ้ำเฟิงเซียนซือ (Fengxiansi) เป็นถ้ำที่ใหญ่ที่สุด ถ้ำนี้สร้างเสร็จในปีพ.ศ. 1218 ในรัชสมัยของพระนางบูเช็กเทียน ราชวงศ์ถัง (Longmen Grottoes, 2000 : 14) ช่างใช้เทคนิควิธีการสลักหินที่หน้าผาของภูเขา เป็นการจำภาพที่มีองค์ประกอบทางศิลปะที่มากกว่าในถ้ำโมเกาตุนหวง (ถ้ำที่ 45) และมีขนาดที่ใหญ่กว่ามาก จากในถ้ำตุนหวงที่ 45 วางบุคคลจำนวน 7 องค์ เป็นประติมากรรมลอยตัว แต่ที่เฟิงเซียนซือวางบุคคลถึง 9 องค์ ซึ่งการวางบุคคล 9 นี้มีการสร้างมาก่อนในราชวงศ์สุยแล้ว (Fan, 2010 : 51) วัดเฟิงเซียนเป็นประติมากรรมสลักหินสูง เริ่มจากประธานของภาพองค์พระไวโรจนประทับนั่งบนฐานบัว ถัดออกมาทางขวาขององค์ประธานเป็นพระสาวกพระอานนท์ พระกัศปประทับยืน ถัดจากพระสาวกเป็นรูปพระโพธิสัตว์ประทับยืนทั้งซ้ายขวา ถัดจากพระโพธิสัตว์ เป็นจิตโลกบาล องค์ทางขวาชำรุด (สันนิษฐานว่าควรเป็นวิรูปักษ์ เทพทางทิศใต้) ส่วน

องค์ทางซ้ายของพระประธานเป็นรูปของเวสสวัณ ยืนเท้าเอวด้วยแขนซ้าย ยืนเหยียบอยู่บนคนแคระ (สิงขรวิราย) แขนขวายกแบมือรองรับพระเจดีย์เป็นสัญลักษณ์ประจำพระองค์ เป็นเทพทิศเหนือ จตุโลกบาลสมุทเทระทวาร ที่ศีรษะมีเกสรัดผม หน้าตาหันมองออกมาด้านหน้า ถัดออกมาหน้าสุดเป็นทวารบาลทั้งสององค์ (วัชรปาณี) องค์ทางขวาพระประธานชำรุด องค์ทางซ้ายสมบูรณ์ ถือวัชระ (ในศิลปะสร้างเป็นคู่องค์ขวาจะหุบปาก องค์ซ้ายอ้าปากของพระประธาน) ทวารบาลมีหน้าที่เฝ้าประตูด้านแรกของวัด

ดังนั้นภาพที่ถ้ำเฟิงเซียนชื่อ จึงจัดว่าเป็นภาพประติมากรรมที่มีสุนทรีภาพครบที่สุด นำเอาคติความเชื่อมาจัดองค์ประกอบได้อย่างสมบูรณ์ แสดงให้เห็นเป็นสัญลักษณ์ของวัด 1 วัด ผู้ผ่านเข้ามาในวัดต้องผ่านทวารบาล จตุโลกบาล พระโพธิสัตว์ และพระไวโรจนะ ตามคติความเชื่อว่าพระองค์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล และยังแสดงถึงขนาดใหญ่เพื่อสื่อสัญลักษณ์ได้เป็นรูปธรรมมากขึ้น พระไวโรจนะทรงเป็นใหญ่และศูนย์กลางในจักรวาล (ดูภาพที่ 6-8 ประกอบ)

ภาพที่ 6 ถ้ำหลงเหมิน (วัดเฟิงเซียนชื่อ)

ที่มา : <http://www.xinhuanet.com/english/2019->

ภาพที่ 7 ถ้ำหลงเหมิน วิรุฬหก (ชำรุด)

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้เขียน

ภาพที่ 8 ถ้ำหลงเหมิน ซ้ายมือเวสสวัณ ขวามือทวารบาล (วัชรปาณี)

ที่มา: https://en.wikivoyage.org/wiki/Longmen_National_Park

พัฒนาการการสร้างจตุโลกบาลในประเทศจีนนี้ มีนักวิชาการได้กล่าวว่า ท้าวจตุโลกบาลเริ่มปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์สุยมาก่อนแล้ว ส่วนในเรื่องของสิ่งที่ถือของจตุโลกบาลในสมัยราชวงศ์ถึงไม่สามารถนำมากำหนดได้ว่าหมายถึงท้าวจตุโลกบาลองค์ใด (จากรูปจตุโลกบาลที่วัดเฟิงเซี่ยน) เรียกรวม ๆ ว่า “เทียนหวัง” โดยไม่แยกว่าเป็นองค์ใด แต่ภายหลังมีการกำหนดชื่อ (ตามภาพที่ 8) ว่าท้าวจตุโลกบาลประจำทิศเหนือ (อิริชัญ) ไชยพจน์พานิช, 2562, หน้า 154) ตามผู้เขียนกำหนดในรูปคือเวสสวัณ

วัดซีชินซาน (Xixin chan) เป็นวัดในพุทธศาสนาสร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์หมิง มีการสร้างรูปจตุโลกบาลไว้ในวิหารจตุโลกบาล จัดวางเป็นคู่ทั้งสองคู่หันหน้าเข้าหากัน ตรงกลางของวิหารประดิษฐานพระศรีอริยเมตไตรยและสกันทะ หันหลังชนกัน พระศรีอริยเมตไตรยประดิษฐานอยู่ด้านหน้า รูปสกันทะประดิษฐานอยู่ด้านหลัง

จตุโลกบาลวัดซีชินซานทั้งสองคู่ ประทับนั่งอยู่ในชุดนักรบ รูปแบบของชุดมีรายละเอียดของลวดลายที่ต่างกัน ที่เท้าของจตุโลกบาลทั้งสองเท้าทุกองค์มีคนแคระที่ถูกเหยียบไว้ ส่วนอีกเท้าหนึ่งอยู่ในท่าลักษณะแบกเท้าจตุโลกบาลไว้บนบ่าอยู่ เป็นลักษณะภาพที่มีความสวยงามที่ช่างสร้างขึ้นให้ดูน่าสนใจ ต่างไปจากเดิม ปีศาจถูกเหยียบมีตนเดียว วัดนี้เราพบสองตน ตนหนึ่งถูกเหยียบอีกตนหนึ่งอยู่ในท่าแบกเท้าของจตุโลกบาลไว้ การสร้างความงามที่เด่นวัดหนึ่ง นอกจากนั้นแล้วการแสดงสีของใบหน้าให้ที่ต่างกัน บางองค์แสดงสีหน้าดุขมวดคิ้วตึง บางรูปแสดงใบหน้าปกติ มีรายละเอียดดังนี้ รูปเวสสวัณถือไข่มุกมอชวา มือซ้ายถือม้งกรคู่กับ วิรุฬหกถือร่มมอชวา ส่วนธรรฐมือนำสัมผัสศอรรถ มือขวาดีดสายพิณกับวิรูปักษ์ถือกระบี่มอชวา (ดูภาพที่ 9-10 ประกอบ)

ภาพที่ 9 เวสสวัณ กับวิรุฬหก วัดชีชินซาน

ที่มา: <https://www.asiaculturaltravel.co.uk/shuanglin-temple/>

ภาพที่ 10 ธรรมะกับวิรุฬหก วัดชีชินซาน

ที่มา: <https://www.asiaculturaltravel.co.uk/shuanglin-temple/online>

จิตุโลกบาลที่มีความเชื่อ มีรูปแบบให้เราได้ศึกษามีชื่อเรียก สัญลักษณ์ สรูปได้จากนักวิชาการดังนี้ (ผาสุข อินทราวุธ, 2543, หน้า 203,221) และดูใน (Heo Gyun, 2005, p.278)

1.เวสสวัณ (จีน = To Wen), (ญี่ปุ่น= Tamon-ten), (เกาหลี = Damun-Cheonwang) คือผู้ไต่ยมมากหรือผู้ไต่ยมทุกแห่งหน ราชารู้รักษาทิศเหนือ ประจำฤดูใบไม้ร่วง กายสีดำ สัญลักษณ์ไข่มุก ภูษาการกองทัพนักษและปีศาจชั้นดี บางรูปถือเจดีย์ หมายถึงความราบเรียบหรือราบรื่น ชีวิตเหมือนทะเล

2.วิรุฬหก (จีน = T'seng chang), (ญี่ปุ่น = Zojo-ten), (เกาหลี = Jeugjang) แปลว่าเพิ่มพูนความสง่างาม ราชารู้ทิศใต้ เทพแห่งฤดูใบไม้ผลิ สีกายแดงสัญลักษณ์ถือร่ม และเมื่อชูร่มขึ้น จะทำให้เกิดพายุฝนอย่างรุนแรง มีกองทัพนักษ Kubhandas และปีศาจเป็นบริวาร การถือร่มหมายถึงความชุ่มชื้นของฝนที่หลังขลิบพื้นโลก

3.ธรรมะ (จีน = Chi'h kuo), (ญี่ปุ่น = Jikoku-ten), (เกาหลี = Jiku-Cheowang) แปลว่าผู้ปกครองของอาณาจักรปกครองทิศตะวันออก เป็นเทพแห่งฤดูร้อน กายสีฟ้า มือขวาสัมผัสศอรรถพิณอยู่ในมือซ้าย คบคุมกองทัพนักษ Gandharas นักดนตรีปีศาจ และผีดูดเลือดที่มีอำนาจ การถือพิณหมายถึงธรรมชาติที่ถูกต้องตามฤดูกาล

จิตโลกบาล: คติความเชื่อเดิม รูปแบบทางความงามทางสุนทรียภาพที่แตกต่าง
ในประเทศอินเดีย จีน ญี่ปุ่น ไต้หวัน และเกาหลีใต้

4. วิรูปักษ์ (จีน = Kuang- Mu), (ญี่ปุ่น = Komoku-ten), (เกาหลี = Gwangmok-Cheon-wang) แปลว่าตาใหญ่ ปกครองทิศตะวันตก เทพแห่งฤดูหนาว สีกายขาว เป็นผู้นำ นาคหรืองู ถือกระบี่มือซ้าย ถือกระบี่หมายถึงลม ถือว่าการยกกระบี่ขึ้นทำให้เกิดลม

อาวุธสัญลักษณ์ที่ถือ สีใบหน้าที่อาจแตกต่างกันไม่แน่นอนชัดเจน ผู้เขียนสันนิษฐานว่าการเรียกชื่อเฉพาะองค์ มาเริ่มกำหนดเรียกตั้งแต่ในสมัยราชวงศ์หยวนลงมา เมื่อมีการสร้างวิหารของจิตโลกบาลแล้วโดยศึกษาได้จากวัดชวงหลิน (Shuanglin) ซึ่งมีหลักฐานว่าวัดนี้ สร้างมาตั้งแต่สมัยถึงส่วนรูปจิตโลกบาลมีการสร้างในสมัยหยวนนั่งเป็นคู่ในวิหาร (Zhenguo : Shounglin Temple, on-line) ส่วนที่วัดชีซันซานตามที่กล่าวข้างต้น การจัดวางจิตโลกบาลที่วางเป็นคู่เป็นพัฒนาการในราชวงศ์หมิงที่ยังรักษาระเบียบสมัยราชวงศ์หยวน

รูปแบบความงามทางสุนทรียภาพจิตโลกบาลในศิลปะญี่ปุ่น

พระพุทธศาสนาเริ่มเจริญขึ้นจากจีนสู่เกาหลีก่อน จากนั้นใน พ.ศ. 1095 พระเจ้าชูของ-มูยอง แห่งอาณาจักรเพกเจ ได้เผยแพร่พระพุทธศาสนา นำรูปพระพุทธรูปทองคำ พระคัมภีร์ ให้กับจักรพรรดิคิมเมอ (กัจร สุนพงษ์ศรี, 2541, หน้า35) มีการสร้างวัดแห่งแรกชื่อวัด โฮโกจิ ราว พ.ศ. 1131 สำหรับรูปแบบจิตโลกบาลศิลปะญี่ปุ่น ขอยกตัวอย่างวัดโฮริวจิ สร้างสมัยเจ้าชายโชโตกุ สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 1150 มีการสร้างจิตโลกบาลทั้งสี่องค์และสลักจากไม้การบูรยืนอยู่ตามทิศทั้งสี่ เป็นประติมากรรมลอยตัว สร้างตั้งอยู่ทั้งสี่ทิศ ล้อมองค์พระประธานในวัดนี้คือ พระโภาษะคุรุไวฑูรยประภา (Yakushi Nyorai) จิตโลกบาลเป็นรูปมนุษย์สวมชุดนักรบลักษณะเหมือนกันทั้งสี่องค์ เพียงแต่ลวดลายของชุดแตกต่างกัน ใบหน้าแสดงคิ้วขมวดเล็กน้อย ใบหน้านั้นมีนักวิชาการกล่าวว่า เป็นลักษณะเคร่งขรึม กระด้าง หยุตนิ่ง (มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์, 2532, หน้า 77) ศิระะสวมมงกุฎ ด้านหลังแกะสลักประภามณฑลทองคำ ยืนบนหลังปีศาจ หน้าตาของปีศาจแตกต่างกันเป็นการผสมรูปสัตว์กับรูปมนุษย์อยู่ในท่าหมอบ ส่วนหน้าชั้นข้อศอกรับน้ำหนักยกแขนกำมือขึ้นทุกตน สำหรับสัญลักษณ์ที่ถือของแต่ละองค์มีรายละเอียดดังนี้ วิรูปักษ์ (Komokuten) มือขวาถือพู่กัน มือซ้ายถือพระสูตร วิรูปักษ์ (Zochoten) มือขวาถือกระบองเล็กสั้น มือซ้ายถืออาวุธยาวบางรูปเราจะพบมือขวาถือดาบ มือซ้ายทำวสะเอว เวสวัน (Tamonten) มือขวาถือเจดีย์ มือซ้ายถืออาวุธหรือวัตถุ (jimotsu) หรือ ง้าว (hogo) จิตโลกบาล (Jikokuten) มือขวาถือกระบองเล็กสั้น (ส่วนใหญ่จะถือดาบ) มือซ้ายถือสามง่ามด้ามยาว (ดูภาพที่ 11 ประกอบ)

ภาพที่ 11 จตุโลกบาลวัดเฮียวจิ เริ่มจากซ้ายจรดขวา วิรุฬหก วิรูปักษ์ และเวสสวัณ
ที่มา: <https://smarthistory.org/japan-jomon-heian/>

รูปแบบจตุโลกบาลในศิลปะใต้หวัน

จตุโลกบาลในประเทศไต้หวัน มีความเชื่อสืบเนื่องจากประเทศจีน ต่อมาภายหลังได้เกิด การสร้างวัดขึ้นใหม่ที่ยึดแนวคิดเดิมแต่รูปแบบนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด ผู้เขียนจึง นำตัวอย่างจตุโลกบาลวัดจงไถซานเป็นตัวอย่างเพื่อการศึกษาของประเทศไต้หวัน

พุทธศาสนาหายานในไต้หวัน เริ่มขึ้นเมื่อพ.ศ. 2204 หลังจากจอมพลเจิ้ง ได้ชัยชนะเหนือ ชาวฮอลันดาที่มาปกครองไต้หวัน ตั้งเมืองไถหนานเป็นเมืองหลวงและหลังจากนั้นได้เริ่มมีการสร้าง วัด ซึ่งเป็นอิทธิพลจากแผ่นดินใหญ่ ต่อมาพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมีการออกแบบสร้างวัด สมัยใหม่ที่ยึดในคติเดิม วัดจงไถซาน เป็นวัดขนาดใหญ่ออกแบบโดยนายชีวาย ลี เริ่มสร้างในปีพ.ศ. 2533 เสร็จในปี พ.ศ. 2544 (Chung Tai Chan Monastery , online) พบว่ามีการสร้างรูปจตุโลกบาล ประติมากรรมหินแกรนิตลอยตัว ขนาดใหญ่สูงถึง 12 เมตร จัดวางไว้ในวิหารจตุโลกบาลที่ยึดคติ การวางผังในวิหารหน้า ที่ประดิษฐานพระศรีอริยเมตไตรยและพระสันทะ

การวางรูปจตุโลกบาลจัดวางไว้ทั้งสี่มุม (ดูแผนผังรูปที่ 12 ประกอบ) ในวิหารเดียวกันพบว่า มีการวางจตุโลกบาลองค์ใหญ่แนวใหม่ต่างไปจากเดิม เริ่มจากประตูทางเข้าวิหารขวามือรูปวิรูปักษ์ สัญลักษณ์ถือกระบี่ ธรธรถือพิณ วนมาที่รูปเวสสวัณมือซ้ายถือเจดีย์ มือขวาถือมังกร และวิรุฬหก ถือร่ม เนื่องจากวัดจงไถซานเป็นวัดขนาดใหญ่และเป็นวัดสมัยใหม่มีการออกแบบที่ยึดคติเดิม สิ่งที่มีความงามและแตกต่างจากวัดอื่น ๆ ก็คือที่ฐานไม่ปรากฏรูปปีศาจความชั่วร้ายทั้งสี่องค์ และตรงที่ ศีรษะของจตุโลกบาลทั้งสี่องค์สวมหมวกเบญจพุทธและมีใบหน้า 4 หน้า สลักเป็นใบหน้าคู่ ๆ หนึ่ง แสดงไว้หนวด อีกคู่หนึ่งไม่ไว้หนวด ทั้งสี่องค์สลักเหมือนกัน แนนอนที่สูตรรูปของจตุโลกบาลขนาดใหญ่ทั้งสี่องค์ถึงแม้จะไม่เหยียบปีศาจความชั่วร้าย แต่ก็แสดงขนาดใหญ่ของจตุโลกบาล ถือ สัญลักษณ์ประจำกาย ใบหน้าที่มีทุกทิศที่จะแสดงความสามารถในการปกป้องพระพุทธศาสนาและ ประชาชนที่นับถือศาสนาให้ปลอดภัย ความทันสมัยของนักออกแบบที่ยึดถือคติเดิมแต่มีการสร้าง รูปแบบศิลปะให้เกิดความงดงามที่แตกต่างจากที่อื่นได้อย่างสมดุลและงดงามได้อีกวัดหนึ่ง (ดูภาพ ที่ 12-13 ประกอบ)

จตุโลกบาล: คติความเชื่อเดิม รูปแบบทางความงามทางสุนทรียภาพที่แตกต่าง
ในประเทศอินเดีย จีน ญี่ปุ่น ไต้หวัน และเกาหลีใต้

ภาพที่ 12 แผนผังจำลองวิหารจตุโลกบาลวัดจงไถซาน
ที่มา : ผู้เขียน

รูปที่ 13 วิหารจตุโลกบาลวัดจงไถซาน ไต้หวัน
ที่มา: https://en.wikipedia.org/wiki/Chung_Tai_Chan_Monastery

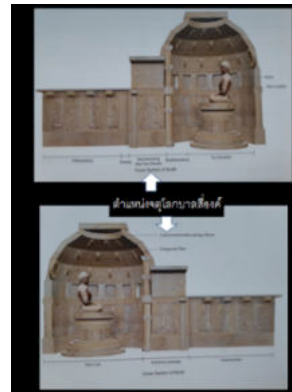
รูปแบบจตุโลกบาลในศิลปะเกาหลีใต้

พระพุทธศาสนามหายานจากประเทศจีนในสมัยราชวงศ์จิ้น นำโดยพระภิกษุซุนเถา ได้นำพระพุทธรูปและพระไตรปิฎก เข้ามายังอาณาจักรโคกูรยอ ต่อมาพระภิกษุอาเต่า เข้ามายเผยแพร่พุทธศาสนา กษัตริย์โซซุริม ได้สร้างวัดขึ้นสองแห่งคือวัด โซมนซาและวัดอึบลันซา หลังจากนั้น 12 ปี พุทธศาสนาแพร่เข้าสู่อาณาจักรเพกเจในปีพ.ศ. 927 กษัตริย์ซิม รยู ทรงโปรดให้สร้างวัดบนภูเขานัมอัน ต่อมาช่วงพ.ศ. 960 พระภิกษุอาเต่าเผยแพร่พุทธศาสนาที่เมืองอิลชอน แต่ประชาชนยังมีความเชื่อเดิมอยู่จนถึงปีพ.ศ. 1071 กษัตริย์ผอบฮึง เริ่มมีการสร้างวัดและเจดีย์ ทรงอุปถัมภ์ให้พระ

ภิกษุเกาหลี ไปศึกษายังประเทศจีน พระราชจักรีก่อตั้งวัดทงโดซา พระอียซังสร้างวัดพูชอกซาและมีการสร้างวัดรอบเมืองคยองจู ซึ่งเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรชิลลา (ไพบูลย์ ปิตะเสน, 2545, หน้า 53-56) ในบริเวณพื้นที่อาณาจักรชิลลานั้นยังพบการสร้างเจดุนิกายมหายานที่สถูปเจดีย์สี่เหลี่ยม และยังมีการหล่อรูปเป็นวัสดุแผ่นทองสำริดสมัยชิลลา (Leena, 2009, p. 51)

พระพุทธศาสนาในเกาหลีได้รับอิทธิพลจากจีนเป็นส่วนใหญ่ และส่งต่อให้ญี่ปุ่นตามที่กล่าวข้างต้น สำหรับการสร้างเจดุนิกายมหายานในเกาหลีได้มีวัดที่น่าสนใจนำเสนอเป็นตัวอย่างความงามสองวัดเพื่อนำมาใช้วิเคราะห์เปรียบเทียบ

วัดถ้ำชอกกูรัม (Seokguram) สร้างขึ้นโดยคิม แดซอง (Kim Daeseong) เมืองคยองจู วัดสร้างด้วยหินแกรนิต แล้วปกคลุมด้วยดิน (Yoo , 2009 ,p. 14) รูปแบบเป็นอาคารสี่เหลี่ยมด้านหน้าเป็นห้องโถง ผนังประดับด้วยภาพสลักนูนสูงรูปธรรมบาล เชื่อมด้วยห้องเจดุนิกายมหายานทางเข้าสู่วิหารหลักทรงกลมประดิษฐานพระศากยมุนีเป็นประธาน ประดับด้วยสาวก พระโพธิสัตว์ สำหรับรูปเจดุนิกายมหายานประดับอยู่ตรงทางเข้าเชื่อมระหว่างส่วนหน้าธรรมบาลกับวิหารหลัก เป็นภาพสลักนูนสูง (ดูภาพที่ 14-15 ประกอบ)

ภาพที่ 14 รูปตัดด้านข้างวัดชอกกูรัม แสดงตำแหน่งเจดุนิกายมหายาน
ที่มา: Kang Hyejeong and Pyo Seonghoon, 2007 : 25 ดัดแปลงโดยผู้เขียน

ภาพที่ 15 แสดงวิหารเจดุนิกายมหายาน วัดชอกกูรัม เกาหลีใต้
ที่มา : <https://www.koreaetour.com/product/1-day-gyeongju-private-tour/>

พระศากยมุนีหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก การวางจตุโลกบาลทั้งสองคเป็นงานประติมากรรมปูนต้ำ กำแพงทิศเหนือเป็นคู่ของ ธรณีกับ เวสสวัณ กำแพงทางด้านทิศใต้ วิรุฬหกกับ วิรูปักษ์ ทั้งสองคส์วมชุดเกราะอยู่ในท่ายืนอยู่บนปีศาจ ปีศาจมีลักษณะคนแคระ ใบหน้าจตุโลกบาลแสดงหน้าตาดุร้าย ด้านหลังศีรษะทุกองค์สลักกมณฑลเป็นรูปวงกลม สิ่งที่น่าสนใจในวัดทั้งหมดเป็นงานประติมากรรม โดยช่างวางองค์พระศากยมุนีเป็นประธาน สร้างเป็นประติมากรรมลอยตัว เป็นสิ่งสำคัญของวัดประดิษฐานไว้ในวิหารหลัก(ทรงกลม) วิหารโถงด้านหน้าทางเข้าช่างสลักเป็นรูปธรรมบาล 16 องค์สลักเป็นภาพปูนสูงด้วยขนาดห้องที่ใหญ่มีพื้นที่กว้าง ส่วนตำแหน่งของสี่จตุโลกบาล เป็นห้องสี่เหลี่ยมเล็ก เป็นทางเดินเชื่อมที่จะเข้าสู่วิหารหลัก วิหารนี้มีขนาดเล็กช่างจึงออกแบบรูปประติมากรรมของจตุโลกบาลเป็นภาพปูนต้ำ ในเรื่องขนาดแล้วจะมีความสูงเท่ากันแต่ด้วยพื้นที่วิหารจตุโลกบาลมีพื้นที่ที่แคบช่างจึงเน้นสลักภาพปูนต้ำจะได้ไม่กินเนื้อที่ทางเดิน นอกจากนี้เป็นการลดความเด่นของจตุโลกบาลไม่ให้เด่นกว่าองค์ศากยมุนี อย่างไรก็ตามช่างก็ยังยึดคติความเชื่อในการวางธรรมบาล จตุโลกบาลไว้ส่วนหน้าตามโบราณ เป็นการให้ความงามตามความเหมาะสมของพื้นที่ ให้ความงามไม่กินเนื้อที่ในอากาศมาก เป็นการนำเสนอรูปแบบใหม่ให้ความงามอีกเทคนิคหนึ่งและยังพบว่ามีการจัดวางจตุโลกบาลเป็นคู่ ซึ่งจะส่งผลให้อิทธิพลในสมัยต่อมาโดยเฉพาะวัดที่มีการสร้างอาคารเป็นอาคารไม้ (ดูภาพที่ 16-17 ประกอบ)

ภาพที่ 16-17 แสดงวิหารจตุโลกบาล วัดชอคคูรัม เกาหลีใต้

ที่มา : <https://elwood5566.net/tag/kwon-yong-guk/>

วัดทงโดซา (Tongdosa) เป็นวัดขนาดใหญ่ ตั้งขึ้นโดยพระภิกษุจาจาง(Jajang) หลังจากท่านกลับจากประเทศจีนพ.ศ.1189 ได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานในวัดของอาณาจักรซิลลา วัดทงโดซามีอาคารหอพุทธธรรมหนึ่งหลังรอดพ้นจากสงครามญี่ปุ่น ที่เหลือเป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ในพุทธศตวรรษที่ 20 (Myeong-joung Yoo, 2009, pp. 64-66)

สำหรับรูปจตุโลกบาลในวัดมีการสร้างไว้ที่วิหารสี่จตุโลกบาล ในวัดเกาหลีจะมีประตูที่สำคัญ 3 ประตู ประตูหน้าเรียกประตูเสาเดียว อิลจุมุน (Iljumun Gate) มองด้านข้างของประตูจะเห็นเสาของประตูเพียงเสาเดียว เป็นประตูที่กั้นระหว่างโลกก็ยะกับพระพุทธศาสนา ประตูที่สองคือประตู

จตุโลกบาล ซอนวามุน (Cheonwangmun) เป็นประตูชั้นกลางระหว่างสี่กษัตริย์กับพระพุทธเจ้า และประตูที่สามเรียกว่าประตูbulimun (Bulimun Gate) เป็นประตูด้านในสุดของการตรัสรู้ ประตูแห่งการปลดปล่อยจิตวิญญาณเข้าสู่อาณาจักรพระพุทธเจ้า บางครั้งถ้าวัดใหญ่จะมีอีกหนึ่งประตูเรียกประตูสองผู้พิทักษ์ เกิมกัง(Geumgang) เป็นประตูของพระวัชรปาณี

รูปแบบความงามของจตุโลกบาลทั้งสองคือ เป็นประติมากรรมลอยตัว อยู่ในชุดนักรบทำนองทุกองค์ถือสัญลักษณ์ เวสสวัณถือเจดีย์กับอาวุธหอกยาว วิรุฬหกถือมังกร ไช่มุก รัตนฐือพิณ วิรุฬหกถือกระบี่ ทั้งสี่องค์อยู่ในท่านั่งเท้าเหยียบมารปีศาจ ปั้นเป็นรูปมนุษย์ รูปเด็กตาเหลือกโปน ใบหน้าจตุโลกบาลทั้งสองแสดงหน้าตาดุ ขมวดคิ้ว ไฉนหวดเครา ศีรษะสวมมงกุฎประดับลายดอกหลากสี และลายเพลิงสีแดง ทั้งชุดเกราะและลายมงกุฎทั้งสองลวดลายแตกต่างกัน

จตุโลกบาลวัดทองโศก ยึดคติความเชื่อ จัดไว้ที่วิหารจตุโลกบาลแบ่งเขตอาณาจักรมนุษย์ อาณาจักรของพระพุทธเจ้า สร้างไว้เป็นคู่รวมสี่องค์ แสดงใบหน้า ชุดเกราะ เหยียบปีศาจ ลวดลายเขียนสีที่แตกต่างกัน สัญลักษณ์ที่ถือจะต่างกัน พร้อมทั้งจะทำหน้าที่รักษาพระพุทธศาสนา (ดูภาพที่ 18-21 ประกอบ)

ภาพที่ 18 รัตนฐือ กับวิรุฬหก วัดทองโศก
ที่มา: <https://busy.org/@slowwalker>

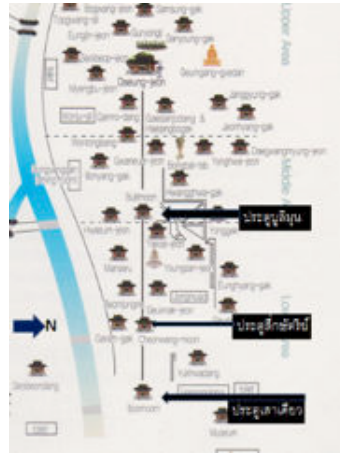

ภาพที่ 19 วิรุฬหก กับ เวสสวัณ วัดทองโศก
ที่มา: <https://busy.org/@slowwalker>

จิตโลกบาล: คติความเชื่อเดิม รูปแบบทางความงามทางสุนทรียภาพที่แตกต่าง
ในประเทศอินเดีย จีน ญี่ปุ่น ไต้หวัน และเกาหลีใต้

ภาพที่ 20 รูปปีศาจมาร ทำเป็นรูปมนุษย์เด็กไว้จุก
ที่มา: <https://busy.org/@slowwalker>

ภาพที่ 21 ผังวัดทงโดซา
ที่มา : Tongdasa Temple, และผู้เขียน

วัดโจเกซา (Jogyesa) เป็นวัดศูนย์กลางของศาสนาพุทธ เป็นที่ตั้งของสำนักงานใหญ่ส่วนกลาง ตั้งในเมืองหลวงกรุงโซล เป็นวัดที่อยู่ใกล้พระราชวังคยองบกกุง (Gyeongbokgung) ราชวงศ์โชซอน (1392-1910) วัดโจเกซาก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 1938 เดิมมีชื่อว่าวัดคาวังซาและได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดโจเกซา เมื่อปีพ.ศ. 2497

วัดโจเกซา ได้สร้างรูปจิตโลกบาลที่ประดุจจิตโลกบาล ที่มีรูปแบบและวัสดุที่แตกต่างจากวัดอื่นๆ ถือว่าเป็นรูปแบบที่ทันสมัยที่สุดตามที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือเป็นงานประติมากรรมเหล็ก นำเอามาจัดวางซ้อนกันเป็นรูปมนุษย์ในชุดเกราะนักรบ อยู่ในท่ายืนอยู่บนปีศาจซึ่งทำเป็นฐานหินรองรับรูปทั้งสี่องค์ จัดวางเรียงเป็นแถวหน้ากระดานเว้นช่องว่างทางเข้าประตู มีเสาเป็นฉากหลัง เรียงรูปจากซ้ายมาขวามือคือ วิรุฬหคือนิ้วขวาถือไม้เท้า มือซ้ายถือมังกร เวสสวัณมือขวาถืออาวุธหอกยาวปลายสามแฉก มือซ้ายถือเจดีย์ ธรรมฐถือพิณเมื่อซ้ายกอดสายพิณ มือขวาถือพิณ และวิรุฬหคือนิ้วมือขวาถือกระบี่ (ดูภาพที่ 22-24 ประกอบ)

นอกจากการจัดวางรูปจตุโลกบาลดังกล่าวแล้ว ยังพบว่าบางครั้งมีการจัดวางจตุโลกบาลเป็นคู่ โดยให้วิรุฬหกคู่กับเวสสวัณ ธรูฐคู่กับวิรูปักษ์ ทำให้เข้าใจได้ว่าช่างสร้างรูปจตุโลกบาลให้สามารถเคลื่อนที่ย้ายตำแหน่งได้ แต่ก็ยังยึดคติเดิมที่ยึดความเชื่อมาก่อนแล้ว (ดูภาพที่ 25 ประกอบ)

การนำเสนอรูปจตุโลกบาลที่วัดใจเกซา ยึดตามคติความเชื่อเดิม เป็นตำแหน่งที่แบ่งโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ มีความงามใช้รูปแบบศิลปะที่แตกต่างไปจากเดิม เมื่อเรายืนมองความงามของจตุโลกบาลตรงทางเข้า เราจะเห็นจตุโลกบาลเป็นภาพ 3 มิติแสดงความนูนของลวดลายประดับทำให้เกิดต้นลึก แต่แท้จริงทำเป็นแผ่นเหล็กแบนเท่านั้น ต่างจากการออกแบบเดิมที่ผ่านมา แต่ก็ทำให้ประติมากรรมแบบนี้แสดงความงามและเน้นความรู้สึกว่าแต่ละองค์สามารถที่จะคุ้มครองพระพุทธศาสนาได้ด้วยความแข็งแกร่งของวัสดุ นำหนักของวัสดุที่กดบนปีศาจความชั่วร้าย การใช้วัสดุรูปแผ่นบางของโลหะ อาจเป็นข้อจำกัดด้วยพื้นที่ เนื้อที่ของวัดที่แคบ ซึ่งวัดใจเกซาเป็นวัดในเมืองหลวง ประติมากรรมจึงลดทอนสร้างเป็นประติมากรรมแล้ววางตำแหน่งตามคติความเชื่อ ถ้าสร้างวิหารจตุโลกบาลด้วยแล้วจะกินพื้นที่มาก ทำให้วิหารปิดบังดูทึบตันทำให้วัดดูแคบ ความงามก็จะลดลง

ภาพที่ 22-24 รูปจตุโลกบาล ภาพจากซ้ายวิรุฬหก เวสสวัณ ธรูฐและวิรูปักษ์ วัดใจเกซา
ที่มา: <https://busy.org/@slowwalker>

ภาพที่ 25 การวางรูปจตุโลกบาลเป็นคู่ วัดใจเกซา
ที่มา : <https://pantip.com/topic/35282458>

สรุปผล

ความงามทางสุนทรียภาพของรูปจิตโลกบาล ที่นักออกแบบหรือช่างได้สร้างผลงานตั้งแต่เริ่มในศิลปะอินเดีย ส่งอิทธิพลให้กับจีน เกาหลีใต้ เกาหลีได้ส่งผ่านให้กับญี่ปุ่น จีนให้กับทางไต้หวัน นักออกแบบหรือช่างต่างยึดคติความเชื่อที่มีมาตั้งแต่ในอินเดีย เชื่อว่าทั้งสี่จิตโลกบาลเป็นผู้ดูแลพระพุทธศาสนาทั้งสี่ทิศ ปกป้องพระพุทธศาสนาและผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะยึดพระสูตรสุวรรณประภาโสตตมสูตร แต่ในเชิงการออกแบบแต่ละประเทศสร้างสี่จิตโลกบาลที่มีรูปแบบทางความงามที่ต่างกันไปตามความเหมาะสมของสถานที่ วัสดุ ช่าง ปัจจัยของผู้มีความศรัทธารวมทั้งฐานะของผู้สร้าง

ในศิลปะอินเดีย พบสร้างที่เสาไตรถนะ วัสดุเป็นหิน สถานที่กลางแจ้ง เป็นภาพมนุษย์ ยืนบนปีศาจที่แสดงควมมีพลังในการรักษาพระพุทธศาสนา

ในศิลปะจีน พบว่าถ้าสร้างในวัดถ้า สร้างจิตโลกบาลด้วยวัสดุเป็นดินเขียนสี เป็นภาพมนุษย์ ยืนบนปีศาจ แสดงพลังอำนาจ ถ้าพบที่หน้าผามีหลังคาคลุม สลักหิน มีขนาดใหญ่ เป็นภาพมนุษย์สวมชุดเกราะทหาร แสดงพลังอำนาจ นิยมสลักรูปจิตโลกบาลข้างละหนึ่งองค์ เป็นการแสดงสัญลักษณ์ตามคติความเชื่อ ไม่จำเป็นต้องสร้างให้ครบทั้งสี่ทิศและยังไม่มีหลักฐานการเรียกชื่อแต่ละองค์ นอกจากนี้ยังพบว่าการสร้างจิตโลกบาลในรูปของงานจิตรกรรมเขียนสี ซึ่งวิธีการนี้เราพบมีการเขียนสีในระยะหลังตามวัดเป็นจำนวนมาก วัดที่มีการสร้างวิหารพบว่าการสร้างวิหารเฉพาะของสี่จิตโลกบาล ร่วมกับรูปพระศรีอารยเมตไตรย พระกัณเฑาะ เป็นประติมากรรมลอยตัว วางจิตโลกบาลเป็นคู่ รวมสี่องค์ ต่อมาในชั้นหลังมีการกำหนดชื่อภายหลัง

ในศิลปะญี่ปุ่นช่วงแรกของพระพุทธศาสนานิยมสร้างรูปจิตโลกบาลลอยตัว นอกจากยึดคติเดิมแล้ว ยังบวกความเชื่อทางการเมืองการปกครองอย่างเห็นได้ชัด วัสดุทำด้วยไม้ สามารถสลักลวดลายละเอียดมีความงามละเอียดช่างรับใช้สถาบันกษัตริย์ สร้างจิตโลกบาลขนาดเล็กสี่องค์วางตำแหน่งสี่ทิศตามคติความเชื่อ

ในไต้หวันได้รับอิทธิพลจากจีน วัดสมัยใหม่ยึดคติเดิมแต่ออกแบบรูปแบบจิตโลกบาลขนาดใหญ่ และหน้าแต่ละองค์สี่ใบหน้าที่สื่อการดูแลพระพุทธศาสนาได้อย่างทั่วถึง ความงามในวิหารเกิดจุดเด่นที่จิตโลกบาลด้วยขนาด และรูปแบบลวดลาย ใบหน้า ศีรษะที่แสดงใบหน้าสี่หน้า ๆ ละทิศ

ในประเทศเกาหลีใต้ วัดที่สร้างในสมัยซิลลาเป็นวัดที่ยึดคติเดิมสร้างในส่วนที่เรียกว่าประตูจิตโลกบาล ซอนวามุน(Cheonwangmun) รูปแบบจิตโลกบาลสี่องค์ พบสลักหินที่สถูปเจดีย์ ภาพนูนสูง ในวัดถ้ำว้างเป็นคู่ แต่วัดโจเกซา สี่จิตโลกบาลเป็นการสร้างความงามทางสุนทรียภาพแนวใหม่ รูปจิตโลกเป็นหลักฐานเป็นรูปปีศาจวัสดุเป็นหิน นำมาวางซ้อนกันให้เกิด 3 มิติ วางตำแหน่งประตูทางเข้าของวัด เห็นด้านหน้าทั้งสี่องค์ เคลื่อนย้ายการวางเป็นคู่ได้ วัดโจเกซามีเนื้อที่น้อยจึงเกิดแนวการสร้างรูปแบบประติมากรรมแนวใหม่

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิรัชสา คชาชีวะ. (2549). “ภาพพุทธประวัติสมัยคันธาระ” วารสารดำรงวิชาการ, 5 (1), 76.
- เชษฐ ติงสฺยชล. (2558). ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
รูปแบบ พัฒนาการ ความหมาย.นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.
- ดิษพงศ์ เนตรล้อมวงศ์. (2546). ทวารบาลผู้รักษาศาสนสถาน. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร
- ผาสุข อินทราวุธ. (2543). พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.
- ไพบูลย์ ปิตะเสน. (2545). ประวัติศาสตร์เกาหลี จากยุคเผ่าพันธุ์ถึงราชวงศ์สุดท้าย. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์คัง วุฒิคุณากร.
- มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์. (2532). ประวัติศาสตร์ศิลปะญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.
- สุวิไล บุญธวัชชัย. (2560). การศึกษาวิเคราะห์สุวรรณประภาโสตามสูตร. ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อชิรัชญ์ไชยพจนพานิช. (2562). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีนโดยสังเขป ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์-
ราชวงศ์ ชิง. นนทบุรี :มิวเซียมเพรส.
- อ้อมพร ตันกิติภิญโญ. (2546). การศึกษาคติการสร้างรูปเจดีย์โลกบาลในวัดจีนในกรุงเทพมหานคร
กรณีศึกษา วัดมังกรมลาวาส วัดบำเพ็ญจีนพรต วัดทิพวารีวิหารและวัดโพธิ์แมนคุณาราม.
ศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี) มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เอกสารต่างประเทศ

- Fan, Jinshi (2010) China Dunhuang Edit Dunhuang Research Academy, Jangsu : Jangsu
Finearts Publishing House.
- Gyun Heo. (2005), Korean Temple Motifs Beautiful Symbols of the Buddhist Faith,
Gyeonggi-do: Dolbegae Publishers.
- Kang Hyejeong and Pyo Seonghoon, (2007). Korean Cultural Heritage Seen through
Picture and Names 1(6th ed) . Seoul : Park Ki-seok.
- Leena, Kim. (2009).Buddhist Sculpture of Korea.(3rd ed.). New Jersey : Holym
International Crop. Longmen Grottoes, (2000), Beijing : Xinhua
- Roderick , Susan & Neville, (2016), CAVE TEMPLES OF DUNHUANG BUDDHIST ART
ON CHINA'S SILK ROAD, Los Angeles : The Getty Conversation Institute.
- Yoo, Myeong-joung (2009). Temple of Korea, (2nd ed). Seoul: Discovery Media.

เอกสารสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์

- Buddhist1. Retrived April 2, 2020 from <http://buddhistart.arthistory.northwestern.edu/arthisory>
- Chung Tai Chan Monastery. Retrived April 2, 2020 from https://en.wikipedia.org/wiki/Chung_Tai_Chan_Monastery
- China& asiaculturaltravel. Retrived April 2, 2020 from <https://www.asiaculturaltravel.co.uk/shuanglin-temple/>
- Experience-Korean-Buddhism-in-Seoul-Jogyesa-Temple. Retrived April 2, 2020 from <https://busy.org/@slowwalker/experience-korean-buddhism-in-seoul-jogyesa-temple>
- Japanese Buddhist Statuary. Retrived April 2, 2020 from https://www.onmarkproductions.com/html/shitennopt_1.html
- Kwon Yong-guk. Retrived April 2, 2020 from <https://elwood5566.net/tag/kwon-yong-guk/> .
- Longmen National Park. Retrived April 2, 2020 from https://en.wikivoyage.org/wiki/Longmen_National_Park
- One day Gyeongju tour (private tour). Retrived April 2, 2020 from <https://www.koreaetour.com/product/1-day-yeongju-private-tour/>
- Smarthistory. Retrived April 2, 2020 from <https://smarthistory.org/japan-jomon-heian/>
- Seokguram Grottoes. Retrived April 2, 2020 from http://www.antiquealive.com/Korea_Tour/World_Heritage_Site/seokguram_grotto.html
- Sookjai.com. Retrived July 2, 2020 from <http://www.sookjai.com/index.php?topic=9128.0>
- Tongdosa Temple. Retrived April 2, 2020 from <http://www.art-and-archaeology.com/korea/gajisan/td01.html>
- Tour Jogyesa Temple. Retrived April 2, 2020 from <https://pantip.com/topic/35282458>
- Xinhuanet. Retrived April 2, 2020 from http://www.xinhuanet.com/english/2019-11/13/c_138551893_17.htm
- zhenguo-shuanglin-temples. Retrived April 1, 2020 from [http://www.ancientchina.org.uk/pingyao/zhenguo-shuanglin-temples/One day Gyeongju tour \(private tour\)](http://www.ancientchina.org.uk/pingyao/zhenguo-shuanglin-temples/One day Gyeongju tour (private tour))
- กง ฮุก. สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2563 เข้าถึงได้จาก <http://www.gonghoog.com/main/index.php/component/content/category/14-other>